

คติความเชื่อพุทธปรัชญาที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง

Buddhist Beliefs and Philosophies Appearing in the Murals

พรสวรรค์ ครองบุญ*

Received: 22/04/2022

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Revised: 14/05/2022

Phomsawan Krongboon*

Accepted: 15/06/2022

Graduate school, Mahamakut Buddhist University, Thailand

DOI: 10.14456/jdl.2022.10

Corresponding Author Email: kriangsak.kit@gmail.com*

Cite: Krongboon, P. (2022). Buddhist Beliefs and Philosophies Appearing in the Murals.

Journal of Dhamma for Life, 27(1), 59-74.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคติความเชื่อพุทธปรัชญาที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง ภาพจิตรกรรมไทยโบราณสะท้อนให้เห็น สภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมของคนในอดีต บันทึกไว้ซึ่งลักษณะชีวิตของท้องถิ่น วัฒนธรรมขนบประเพณีของสังคมในสมัยนั้นๆ ภาพเขียนจิตรกรรมจึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับจารึกที่บันทึกด้วยอักษรเพื่อบันทึกเหตุการณ์ ภาพเขียนให้ความรู้สึกที่พิเศษบรรยายให้เกิดมโนภาพได้อย่างกว้างขวาง มีคุณค่าและคุณประโยชน์ เป็นความงดงามทางสุนทรียภาพที่ประสานกลมกลืนกันในการจัดองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันระหว่างเส้นกับสี เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปกรรมไทยซึ่งมีความอ่อนช้อย ทำให้เกิดความรู้สึกชื่นชม เบิกบานใจ จิตรกรรมไทยมีรูปแบบวิธีการที่มีลักษณะเฉพาะของตนไม่เหมือนจิตรกรรมของชนชาติใด เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยอย่างหนึ่ง พระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยดังปรากฏในวรรณคดี เรื่อง “เตมูมิถา” หรือ “ไตรภูมิพระร่วง” ที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงพระราชนิพนธ์เพื่อปลุกฝังศรัทธาในศาสนาแก่ประชาชน โดยใช้อบรมจิตสำนึกของประชาชนในการทำกรรมดีละเว้นกรรมชั่วจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยในเรื่องการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ตลอดจนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ไตรภูมิได้รับการถ่ายทอดเป็นรูปธรรมด้วยการวาดภาพเป็นจิตรกรรมฝาผนังตามโบสถ์และวิหารเป็นสื่อปลุกฝังความเชื่อเรื่องสวรรค์และกรรม ความเชื่อเรื่องกรรมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

ผู้ที่ทำกรรมดีมีเป้าหมายของชีวิตที่ดีในชาติต่อไปหรือการได้ขึ้นสวรรค์ไปสู่ภพภูมิที่ดีขึ้น การดับทุกข์ ละกิเลส และบรรลุถึงซึ่งพระนิพพาน

คำสำคัญ: คติความเชื่อ; จิตรกรรมฝาผนัง

Abstract

This article aims to study Buddhist Beliefs and Philosophies Appearing in the Murals. Ancient Thai paintings reflect of living conditions and environment of people in the past are recorded. Which characterizes local life, culture, customs and traditions of society at that time. Paintings are historical evidence as well as inscriptions recorded by letters to record events. The painting gives a special feeling that can be described as broadly imaginative, valuable and useful as an aesthetic beauty harmonious in its composition in relation to lines and colors. It is a characteristic of Thai art that is delicate and evokes a feeling of admiration and joy. Thai painting has its own unique style and method unlike any painting of any nation. Buddhism is one of the characteristics of the Thai nation and has been important to the lives of Thai people since the Sukhothai period, as shown in the literature titled "Tephumikatha" or "Tribhum Phra Ruang". Phramaha Thammaracha Lithai composed it to instill religious faith in the people. It was used to train people's consciousness in performing good deeds and avoiding bad deeds until it became a unique identity of Thai society in making merit, giving alms, keeping the precepts, and upholding Buddhism. Traibhum has been conveyed in a concrete way by painting murals in churches and viharas as a means of cultivating belief in heaven and karma. The belief in karma influences the way of life. Those who do good deeds have the goal of a good life in the next life or ascension to a better realm, cessation of suffering, defilement, and attaining nirvana.

Keywords: Belief; Mural

1. บทนำ

ศิลปกรรมไทยในยุคแรกเริ่มนั้นมีต้นเค้าของความคิดความบันดาลใจ มาจากภาพลายเส้นทางพุทธศาสนาของอินเดีย การเขียนภาพจิตรกรรมไทยได้วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลำดับ จากการเขียนภาพเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและสาวก มาเป็นการเขียนเรื่องพุทธประวัติและชาดก ต่างๆ ลักษณะการใช้เส้นเป็นสิ่งสำคัญของภาพยังคงอยู่เช่นเดิม ในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาพจิตรกรรมไทยถือว่างดงามสูงสุด การใช้เส้นการจัดท่าทางของตัวบุคคล และความประสานกันของเส้นรอบนอก เมื่อช่างเขียนไทยได้ละทิ้งแบบอย่างของศิลปะอินเดีย และได้คิดแบบอย่างที่เป็นของศิลปะไทยขึ้นเองโดยยังเขียนเรื่องราวทางพุทธศาสนา เป็นเสมือนสื่อบอกเล่าเรื่องราวทางพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจ ภาพจิตรกรรม ช่วยเพิ่มความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากขึ้น เพราะคนไทยในอดีตนั้นส่วนใหญ่ไม่สามารถจะอ่านหนังสือได้ การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพุทธศาสนา จากหนังสือหรือคัมภีร์พระไตรปิฎกต่างๆ จึงทำได้ยาก ดังนั้นงานจิตรกรรมที่เขียนขึ้นนั้นจึงเป็นการเล่าเรื่องด้วยภาพ ตัวบุคคลที่เขียนขึ้นในภาพ จึงจะต้องมีแบบแผนและลักษณะที่ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ว่าภาพนั้นเป็นบุคคลชั้นสูงหรือเป็นชาวบ้านสามัญธรรมดา ด้วยเหตุนี้ช่างเขียนจึงได้อาศัยท่าทางจาก นาฏศิลป์ไทยมาประกอบเข้ากับวิธีการเขียนโดยใช้เส้นและการระบายสีประดิษฐ์เป็นตัวบุคคลต่างๆ เป็นเรื่องราวต่างๆขึ้นมา ศิลปกรรมไทยนั้นส่วนมากจะเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังมากกว่าการเขียนบนสิ่งอื่น เรื่องราวที่เขียนส่วนมากนั้นจะเป็นเรื่องชาดก หรือพุทธประวัติ (มูลนิธิธรรมทานกุศลจิตและพิพิธภัณฑ์จรรโลงพระพุทธศาสนา, 2564) ติดต่อกันไปตามผนังระหว่างช่องหน้าต่าง หรืออาจเขียนเรื่องละช่องตามผนังที่บ ะหว่างช่องหน้าต่างโดยใช้ช่องหน้าต่างแต่ละบานหน้าต่าง แบ่งแยกเรื่องที่เขียนออกเป็นตอนๆ ส่วนผนังด้านหน้าของพระประธานมักจะเขียนเป็นตอนมารผจญ ผนังด้านหลังของพระประธานมักจะเขียนเป็นเรื่องไตรภูมิ อาจมีข้อยกเว้นที่ต่างไปจากลักษณะดังกล่าวบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความประสงค์ของผู้เขียนหรือผู้สร้างแต่ละวัด ตลอดจนถึงประเพณีนิยมของแต่ละท้องถิ่น การเขียนภาพจิตรกรรมของไทยนั้นดังได้กล่าวแล้วว่าเป็นการเขียนบรรยายเรื่องด้วยภาพที่มีทั้งลักษณะอุดมคติและภาพเหมือนจริง ลักษณะการจัดภาพ ขนานกันไปเรื่อยๆ เรียกว่าการจัดภาพแบบเส้นขนาน ต่างจากภาพเขียนของชาวยุโรป ที่สร้างความลึกของภาพด้วยหลักวิชาทัศนียวิทยา การจัดองค์ประกอบภาพของไทยมักไม่คำนึงถึงสัดส่วนความเป็นจริงแต่จะคำนึงถึงความสัมพันธ์กันของภาพมากกว่า เช่นภาพของบุคคลนั่งอยู่ในปราสาทมีขนาดใหญ่เกินความเป็นจริงถ้า

เป็นสภาพชีวิตจริงแล้วจะเป็นไปไม่ได้ ผู้เขียนเพียงต้องการให้เกิดความงามตามความประสงค์ของตนมิได้ คำนึงถึงสัดส่วนที่สมจริง (ปฐมพงศ์ บุญบุตร, 2565)

2. ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ

จุดประสงค์ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ ก็เพื่อที่จะแก้พื้นที่ผนังที่ว่างเปล่าให้มีภาพเขียนที่ประกอบไปด้วยความหมายช่วยสร้างบรรยากาศให้เกิดความกลมกลืนกัน ส่วนใหญ่มักจะเขียนเป็นภาพพุทธประวัติ ชาดก ฯลฯ นอกจากจะมีคุณค่าเป็นแบบอย่างในด้านศิลปกรรมแล้วยังเป็นหลักฐานที่สำคัญจารึกไว้ ซึ่งเรื่องราว ที่เป็นความรู้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนาวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันมีมาแต่โบราณ (พระราชปรีดิศวกี, 2561) จิตรกรรมฝาผนังนับเป็นมรดกทางศิลปกรรมแขนงหนึ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งของไทย มีเอกลักษณ์วิธีการเขียนแสดงให้เห็นถึงฝีมือ และจินตนาการของช่างไทยแต่ละยุคแต่ละสมัย สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี และความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของไทยในอดีต ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่นิยมเขียนกันเป็นส่วนมาก ได้แก่

ภาพ “ชาดก” หรือ “ชาดก” แปลว่า “ผู้เกิด” ทศชาติชาดก หมายถึง เรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์โคตรตั้งแต่อดีตชาติจนพระบารมีมาเต็มเปี่ยมในชาติสุดท้าย คือ มหาเวสสันดรชาดก (พระพุทธโฆษาจารย์, 2563) มีคำย่อเพื่อเรียกพระชาติทั้ง 10 ให้ง่ายต่อการจดจำว่า “เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว ” พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเทมีย์ บำเพ็ญเนกขัมมะบารมี เสวยพระชาติเป็นพระมหาชนก บำเพ็ญวิริยะบารมี เสวยพระชาติเป็นพระสุวรรณสาม บำเพ็ญเมตตาบารมี เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช บำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี เสวยพระชาติเป็นพระมโหสถ บำเพ็ญปัญญาบารมี เสวยพระชาติเป็นพญานาคกุริทัต บำเพ็ญศีลบารมี เสวยพระชาติเป็นพระจันทกุมาร บำเพ็ญขันติบารมี เสวยพระชาติเป็นพรหมนารถ บำเพ็ญอุเบกขาบารมี เสวยพระชาติเป็นพระวิธูรบัณฑิต บำเพ็ญสัจจะบารมี พระเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี การบำเพ็ญบารมีของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความยากลำบากกว่าจะได้ตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ 10 ชาตินี้เป็นเพียงแค่พระชาติแบบย่อเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจ ถึงความเป็นมาของพระศาสดา แต่แท้จริงแล้วการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้านั้นมิสามารถ นับจำนวนชาติได้เลยต้องใช้เวลาเป็นจำนวนมากเป็น จำนวนอสงไขย ในชาติสุดท้ายเป็นชาติที่สำคัญเป็นการบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ คือ “พระเวสสันดรชาดก” เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่

ของพระโพธิสัตว์ที่ได้สละพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกับมหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในหลักฐานในจารึกนครชุม และในสมัยอยุธยาก็ได้มีการแต่งและสวดมหาชาติคำหลวงในวันธรรมสวนะ การเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่สำคัญในทุกท้องถิ่นและมีความเชื่อว่า การฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์มาก พระเวสสันดรชาดกนี้เป็นเรื่องใหญ่จัดรวมไว้ในมหานิบาตชาดกกรรมเรื่องใหญ่ 10 เรื่องที่เรียกกันว่า ทศชาติ แต่อีก 9 เรื่อง ไม่เรียกว่ามหาชาติ คงเรียกแต่ พระเวสสันดรชาดกเรื่องเดียวว่า มหาชาติ พุทธศาสนิกชนชาวไทยมีความเชื่อกันมาแต่โบราณว่าเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สำคัญกว่าชาดกอื่น ๆ ด้วย ปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ อานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติ ให้จบเพียงวันเดียวครบ ทั้ง 13 กัณฑ์จะเป็นเหตุให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการ มีโอกาสได้พบพระพุทธรูปพระศรีอริยเมตไตรย ในอนาคตเมื่อดับขันธไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระอริยบุคคล เรื่องพระเวสสันดรชาดกเป็นพุทธตำราที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์สมาสนพาสองหมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามหาวิหารในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา และพระวงศ์ศากยบรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพพระองค์ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่า พระองค์ทรงทราบความคิดนี้จึงทรงแสดงยมกปฏิกิริยา โดยเสด็จขึ้นเบื้องหน้าอากาศแล้วปล่อยให้ผู้ละอองธุลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธรูปขณะนั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ พระภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีต แล้วจึงทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ให้แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่มีความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระบารมีของพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบริบูรณ์ ทั้ง 10 บารมี คือ ทานบารมี ทรงแบะจาคทรัพย์สิน ช้าง ม้า ราชรถ พระกุมาร ทั้งสองและพระมเหสี ศีลบารมี ทรงรักษาศีลเคร่งครัดระหว่างทรงผนวชอยู่ ณ เขาวงกต เนกขัมมะบารมี ทรงครองเพศบรรพชิตตลอดเวลาที่ประทับ ณ เขาวงกต ปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญภาวนาปัญญาตลอดเวลาที่ทรงผนวช วิริยะบารมี ทรงปฏิบัติมิได้ย่อหย่อน สัจจบารมี ทรงล้นพระวาจายกกุมารให้ชูชก ขันติบารมีทรงอดทนต่อความยากลำบาก ขณะที่เดินทางมายังเขาวงกต และตลอดเวลาที่ประทับ ณ ที่นั้น แม้แต่ตอนที่ทอดพระเนตรเห็นชูชกเขี้ยวตีพระกุมารอย่างทารุณพระองค์ก็ทรงข่มพระทัยไว้ได้ เมตตาบารมี พราหมณ์เมืองกลิงกราษฎร์ มาทูลขอช้างปัจจัยนาคเนื่องจากเมืองกลิงกราษฎร์ฝนแล้ง ก็ทรงพระเมตตาประทานให้ เมื่อชูชกมาทูลขอสองกุมาร อ้างว่าตนได้รับความลำบากต่าง ๆ พระองค์ก็มีเมตตา

ประธานให้ อุเบกขาบารมีเมื่อทรงเห็นสองกุมารถูกชุกเขี่ยนตี วิงวอนให้พระองค์ช่วย ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นว่าได้ประธานเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกไปแล้ว อธิษฐานบารมี ทรงตั้งมั่นบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จโพธิญาณเบื้องหน้าก็ได้ทรงย่อท้อ จนพระอินทร์ต้องประธานความช่วยเหลือต่าง ๆ เพราะพระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงกฎของการปลดอารมณ์แห่งความทุกข์ สร้างอารมณ์ความสุขให้เกิดขึ้นกับใจ ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น ทรงวางจิตพร้อมในการให้ทานเป็นทานบารมี วางจิตพร้อมในการทรงศีลเป็นศีลบารมี วางจิตพร้อมในการถือบวชเป็นเนกขัมมะบารมี ในที่นี้หมายถึงบวชใจ วางจิตพร้อมที่จะใช้ปัญญาเป็นเครื่องประหารอุปาทานให้พังพินาศไปเป็นปัญญาบารมี มีความเพียรในทุกขณะ ควบคุมใจไว้เสมอเป็นวิริยะบารมี มีความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งอันเป็นปฏิปักษ์เป็น ขันติบารมี มีความตั้งใจไว้ว่าจะทำจริงทุกอย่าง ไม่มีคำไม่จริงเป็นสัจจะบารมี ตั้งใจไว้ให้ตรงโดยเฉพาะเป็นอธิษฐานบารมี สร้างอารมณ์ความดี ไม่เป็นศัตรูกับใคร มีความรักตนเสมอด้วยบุคคลอื่นเป็นเมตตาบารมี วางเฉยเมื่อมีสิ่งใดมาสันคลอนความตั้งใจหรือเป้าหมายที่วางไว้เป็นอุเบกขาบารมี (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2503)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังตอนมารผจญ เหตุการณ์ตอน “มารผจญ” หรือตอน “ตรัสรู้” ในเช้าวันนั้น เมื่อพระมหาบุรุษ เสวยข้าวมธุปายาส ถวายโดยนางสุชาดาแล้ว ได้ทรงอธิษฐาน ลอยถาดทองในแม่น้ำเนรัญชรา เวลาสายแดดเริ่มจัด จึงเสด็จเข้าไปยังดงไม้สาละ ประทับอยู่จนเวลาบ่ายเกือบเย็น จึงข้ามแม่น้ำเนรัญชรา มาถึงฝั่งพุทธคยารับการถวายหญ้าคา จากโสตถิยะพราหมณ์ นำไปปูลาดใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิ ตั้งพระทัยเป็นสัจจะแน่วแน่ “หากยังไม่ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตราบดี เราจะไม่ยอมลุกขึ้นตราบนั้น แม้ว่าเนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็นกระดูกก็ตาม” ทรงนั่งเจริญภาวนา ตั้งแต่หัวค่ำจนใกล้รุ่ง ต่อสู้กับความนึกคิด ที่โน้มนำไปทางโลกียสุขอย่างรุนแรง แต่ก็ไม่ทรงยอมหมุนกลับจากสิ่งที่ทรงมุ่งหมายไว้ ปฐมสมโพธิกถาได้พรรณนา หน้าภาพ พลมารตอนนี้ไว้ว่า บางจำพวกก็หน้าแดงกายเขียว บางจำพวกก็หน้าเขียวกายแดง ลางเหล่าจำแลงกายขาวหน้าเหลือง บางหมู่กายลายพริ้วหน้าดำ ลางพวกกายท่อนล่างเป็นนาคกายท่อนค้ำหลากเป็นมนุษย์ ส่วนตัวพญามารเนรมิตพาหา คือแขนซ้ายและขวาข้างละหนึ่งพันแขนแต่ละแขนถืออาวุธต่างๆเช่นดาบ หอก ธนู ศร โดมร จักร สังข์ อังกศ คทา ก้อนศิลา หลาวเหล็ก ครกเหล็ก ขวานฉาก ขวานผ่า ตรีศูล ฯลฯ พระองค์ทรงประทับนั่งเพื่อบำเพ็ญเพียรแสวงหาทางตรัสรู้อยู่ที่โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์เรียกว่า “โพธิบัลลังก์” พญามารกล่าวตู่ว่าเป็นสมบัติของตน ส่วนพระมหาบุรุษทรงกล่าวแก้ว่าบังเกิดขึ้นด้วยผลแห่งบุญบารมีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ

มาแต่ชาติปางก่อนแล้วทรงอ้างพระนางธรรณีเป็นพยาน พระแม่ธรรณีก็มีอาการดำรงกายอยู่ได้ก็อุบัตินันดาล เป็นรูปนารีผุดขึ้นจากพื้นปฐพีแล้วกล่าวเป็นพยาน พร้อมกับบีบน้ำออกจากมวยผม น้ำนั้นคือสิ่งที่เรียกว่า “ทักษิณาทก” อันได้แก่น้ำที่พระมหาบุรุษทรงกรวดทุกครั้งทีทรงบำเพ็ญบุญบารมีแต่ชาติปางก่อน เป็นลำดับมาซึ่งแม่พระธรรณีเก็บไว้ที่มวยผมเมื่อนางบีบก็หลังไหลออกมา เป็นธารามหามหรณพนองท่วมไปในประเทศทั้งปวงประดุจห้วงมหาสาครสมุทร หม่อมมารเสนาทั้งหลายมีอาการดำรงกายอยู่ได้ก็ลอยไปตามกระแส น้ำ ส่วนช้างคิริเมฆที่นั่งทรงองค์พระยาวิสสวดีก็มีบาทอันพลาดมีอาจตั้งกายตรงอยู่ได้ก็ลอยตามชลธารไปตราบเท้าถึงมหาสาครพญามารก็พ่ายแพ้ไปในที่สุด บารมีนั้นคือความดีที่ทำไว้นั้นไม่หนีไปไหนถึงใครไม่เห็นฟ้าดินก็เห็น ดินคือแม่พระธรรณีมีชื่อจริงว่า “สุนธรีวันดา” เมื่อพระองค์ทรงชนะมาร คือการเอาชนะต่อกระแสความคิดที่วนเวียนน้อมนำไปในทางโลกียสุข เปรียบเสมือนมารที่มาคอยขัดขวาง พระอาทิตย์กำลังจะอัสดงราตรีเริ่มย่างเข้ามาพระองค์ยังคงประทับนั่งไม่หวั่นไหวที่โพธิบัลลังก์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ทรงเริ่มบำเพ็ญสมาธิให้เกิดในพระทัยด้วยวิธีที่เรียกว่าเข้าฌาน แล้วทรงบรรลุญาณ “ฌาน” คือทำจิตให้เป็นสมาธิแน่วแน่ “ญาณ” คือ ปัญญาความรู้แจ้ง ทรงบรรลุญาณที่หนึ่งในตอนปฐมยาม เรียกว่า “บุพเพนิวาสานุสสติญาณ” หมายถึงความรู้แจ้งถึงอดีตหลังทั้งของตนเองและของคนอื่น พอถึงมัชฌิมยาม ทรงบรรลุ “จุตูปปาตญาณ” หมายถึงความรู้แจ้งถึงความจุติคือดับและเกิดของสัตว์โลกตลอดถึงความแตกต่างกันที่เรียกว่ากรรม พอถึงปัจฉิมยาม ทรงบรรลุ “อัสสวัชฌญาณ” หมายถึงความรู้แจ้งถึงความสิ้นไปของกิเลสและอริยสัจ 4 คือ การได้บรรลุญาณทั้งสามนั้นเรียกว่า ตรัสรู้ความเป็นพระพุทธเจ้า “อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า” แปลว่า พระผู้ตรัสรู้ธรรมเครื่องหลุดพ้นจากกิเลสโดยชอบด้วยพระองค์เองซึ่งเกิดขึ้นในคืนวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6

3. ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังไตรภูมิ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังไตรภูมิ คำว่า “ไตรภูมิ” มาจากคำภาษาบาลีว่า “เตภูมิ” แปลว่าภูมิ 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกเรียกว่าภูมิ ภาพเขียนด้านหลังพระประธานภายในพระอุโบสถมักปรากฏเป็นภาพเขาพระสุเมรุที่รายล้อมด้วยภูเขาสันบริภัณฑ์ทั้ง 7 ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ จักรวาล หรือโลกธาตุในคัมภีร์ปุราณะของศาสนาฮินดูกล่าวว่า จักรวาลของสิ่งมีชีวิตแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ สวรรค์ แผ่นดิน และบาดาล หรือแบ่งเป็นเทวโลก มนุษยโลก และนาคพิภพ คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิของพระพุทธศาสนาไม่ได้เหมือนกับศาสนาพราหมณ์

รายละเอียดก็ต่างกัน คติความเชื่อพุทธปรัชญาเถรวาทต้องการชี้ถึงบาปบุญคุณโทษ เรื่องโลกนี้และโลกหน้า เนื้อหาของไตรภูมิที่พระไตรลักษณ์ มีจุดประสงค์อยู่ที่การทำตนให้พ้นทุกข์ พ้นจากวัฏสงสาร การเวียนว่ายตายเกิดไปสู่นิพพาน การเวียนว่ายตายเกิดนั้นเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ ผู้ปรารถนาพระนิพพานจะต้อง หลุดพ้นจากความทุกข์ละทิ้งตัณหา จักรวาล คือการแปรผัน การเคลื่อนไปหมุนไปเป็นวัฏจักร วัฏสงสาร และการเวียนว่ายตายเกิด ตามความเชื่อ เกี่ยวกับกรรม คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิอธิบายเกี่ยวกับการเกิดของโลก โดยได้แสดงถึงเขาพระสุเมรุซึ่งตั้งอยู่ กลางจักรวาล ทางเหนือของเขาเป็นที่ตั้งของอุตตรกุรุทวีป มีสีทอง ทางใต้ซึ่งเป็นที่ตั้งของชมพูทวีปมีสีดงอินทนิล ด้านตะวันออกเป็นที่ตั้งของบุพพิเทหมีสีเงิน และด้านตะวันตกเป็นที่ตั้งของอมรโคยานทวีปซึ่งมีสีดง แก้วผลึกรัตนะ เหนือเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของไพชยนต์ปราสาทซึ่งเป็นประทับของพระอินทร์ส่วนข้างใต้นั้น มีเขา 3 ยอด ซึ่งเรียกว่า ดรีกภูบรรพตบริบรองอยู่ และถัดไปนั้นเป็นพิภพอสุราเขาพระสุเมรุนี้มีเขาวงแหวน 7 ลูก ล้อมรอบ คือ ยุคนธร อสินธร กรวิก สุทิสสนะ เนมินธร วินันตกะ และอัสสกรณ ความสูงของภูเขาทั้ง 7 ลูก นั้น จะลดหลั่นลงกึ่งหนึ่งตามลำดับ ระหว่างภูเขา 7 ลูกจะมีทะเลชื่อสีทันดรคั่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวนวเคราะห์ ดารากร จะเดินทางอยู่ระหว่างกำแพงจักรวาล เรียกว่า พาหิรภมณฑล ส่วนกลางเรียกว่า มัชฌิมภมณฑล และส่วนที่อยู่ใกล้เขาพระสุเมรุ เรียกว่า อุตตรภมณฑล ในส่วนของพระอาทิตย์จะมีวิถีโคจรอัน เกี่ยวข้องกับฤดูกาล 3 ประการ คือ โคณวิถีซึ่งพระอาทิตย์โคจรเข้าไปในพาหิรภมณฑล จะเป็นฤดูหนาว อชวิถี พระอาทิตย์ที่โคจรไปใน มัชฌิมภมณฑล จะเป็นฤดูร้อนและนาควิถี พระอาทิตย์โคจรเข้าไปในอุตตรภมณฑล เป็นฤดูฝน นักชดตฤกษ์นั้นมีดาวอยู่ 27 ดวง ซึ่งในแต่ละดวงก็มีวิมานแก้วล้อมรอบในลักษณะต่างๆ กัน ราศีมีอยู่ 12 ราศี พระอาทิตย์โคจรในราศีหนึ่งๆ ใช้เวลา 30 วัน (บุญเลิศ เสนานนท์, 2543) การโคจรของพระอาทิตย์ในภมณฑล ต่างๆ นั้นทำให้เวลาในทวีปทั้ง 4 ไม่ตรงกัน กล่าวคือ เวลาเช้าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นในชมพูทวีป จะเป็นเที่ยงวัน ในบุพพิเทหทวีป จะเป็นเวลาพระอาทิตย์ตกในอุตตรกุรุทวีป และเป็นเวลาเที่ยงคืนในอมรโคยานทวีปเดือน เพ็ญ และเดือนดับนั้น เกิดจาก พระอาทิตย์ พระจันทร์ ซึ่งอยู่คนละข้างของเขาพระสุเมรุ เมื่อพระอาทิตย์โคจรเข้ามาใกล้พระจันทร์ จะแผ่รัศมีบังพระจันทร์ส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นเดือน แรม ค่ำ 1 จนกระทั่งถึงเดือนแรม 15 ค่ำ พระอาทิตย์จะบัง พระจันทร์ หมดสิ้นจึงเรียกว่า เดือนเพ็ญอีก

คำว่า “ สวรรค์ ” นั้นมาจากภาษาบาลีว่า “ สคค ” หมายถึง สถานที่ที่มีอารมณ์อันเลิศ พบเห็นสัมผัสแต่สิ่งที่น่าเพลิดเพลินเจริญใจ เพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าปรารถนาน่าใคร่พอใจ ภาษาสันสกฤตใช้คำว่า “ สวรรค ” หมายถึง ที่ดำรงอยู่ยืนนาน สวยงาม แดนอัน

แสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณ ภาษาไทยเขียนอิงจากภาษาสันสกฤตเป็นคำว่า “สวรค์” แปลว่า ภูมิหรือดินแดนที่มีอารมณ์เลิศด้วยดี โลกเป็นที่ไปดี ภาพที่มีอารมณ์อันเลิศมีแต่ความสุข มีทั้งหมด 26 ชั้น คือตั้งแต่สวรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึงสวรค์ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นที่สุด ที่ได้ชื่อว่า สวรค์ เพราะเพียบพร้อมไปด้วยสิ่งที่ดีเป็นบุญ ในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกามเรียกว่า “ฉกามาพจรสวรค์” หรือกามาพจรสวรค์ 6 เรียงจากชั้นต่ำขึ้นไป สวรค์ชั้นแรกล่างสุดมีที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาพระสุเมรุชื่อว่า “จาตุมหาราชิกา” แปลว่า “แห่งมหาราชทั้งสี่” กล่าวคือ สวรค์ชั้นนี้เป็นดินแดนที่จอมเทพ 4 องค์ผู้รักษาคุ้มครองโลกใน 4 ทิศ ซึ่งเรียกว่า ท้าวจตุโลกบาล หรือ ท้าวจาตุมหาราช ปกครองอยู่องค์ละทิศ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ผู้ที่ทำบุญไม่ค่อยเป็น ไม่รู้หลักการทำบุญ ไม่ค่อยได้สั่งสมบุญนานๆ ทำครั้งหนึ่งเมื่อทำก็ทำน้อยหรือ ทำบุญเอาคุณบุญที่ได้ก็ไม่บริสุทธ์ ไม่สมบูรณ์ บาปในตัวก็มีอยู่ แต่ว่าบุญมากกว่า เมื่อละโลกใจนึกถึงบุญก่อนก็ไปสวรค์ชั้นนี้ สวรค์ชั้นที่ 2 ชื่อว่า “ดาวดึงส์” ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นจุดที่เชื่อมกับโลกมนุษย์ พระอินทร์เป็นผู้ปกครอง สวรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเมืองใหญ่สร้างอย่างงดงามด้วยทองและแก้ว 7 ประการ เสียงดนตรีบรรเลงไพเราะ มีปราสาทใหญ่ทั้งดงามเป็นที่ประทับของพระอินทร์ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม เป็นสิ่งที่ควรทำ มีหิริ โอตตปเปเมื่อละโลกนี้ก็จะไปบังเกิดบนสวรค์ชั้นนี้ สวรค์ชั้นดาวดึงส์ มีอุทยานทั้งดงามมากอยู่ 4 แห่ง คือ นันทวันอุทยาน หรือ สวนนันทวัน (สวนที่รื่นรมย์) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของสวรค์ชั้นดาวดึงส์ ในสวนด้านที่ใกล้กับตัวเมืองมีสระใหญ่ 2 สระ สระหนึ่งมีชื่อว่า สระนันทาโบกขรณี อีกสระหนึ่งมีชื่อว่า จุลนันทาโบกขรณี มีแผ่นศิลา 2 แผ่น แผ่นหนึ่งมีชื่อว่า นันทาปริติปาสาน อีกแผ่นหนึ่งมีชื่อว่า จุลนันทาปริติปาสาน เป็นศิลาที่มีรศมีเรื่องรอง เมื่อจับดูจะรู้สึกว่ามันเหมือนขนสัตว์ ผรุสวัน หรือ ปารุสวัน (ปาลันจี่) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของสวรค์ชั้นดาวดึงส์ ในอุทยานนี้ด้านใกล้ตัวเมืองมีสระใหญ่ 2 ชื่อว่า ภัทราโบกขรณี อีกสระหนึ่งมีชื่อว่า สุภัทราโบกขรณี มีก้อนแก้วใส 2 ก้อน ก้อนหนึ่งมีชื่อว่า ภัทราปริติปาสาน อีกก้อนหนึ่งมีชื่อว่า สุภัทราปริติปาสาน เป็นแก้วเกลี้ยงและอ่อนนุ่ม จิตรลดาวัน (ปามีเถาวัลย์หลากสีสวยงาม) ตั้งอยู่ทิศตะวันตกของสวรค์ชั้นดาวดึงส์สระในอุทยานนี้มีชื่อว่า จิตรโบกขรณีและจุลจิตรโบกขรณี ส่วนแผ่นศิลาแก้วในอุทยานนี้แผ่นหนึ่งมีชื่อว่า จิตรปาสาน อีกแผ่นหนึ่งมีชื่อว่า “จุลจิตรปาสาน” สักกวัน หรือ มิสกวัน (ป่าไม้ระคน) ตั้งอยู่ทิศเหนือของสวรค์ชั้นดาวดึงส์ สระใหญ่ในอุทยานนี้มีชื่อว่า ธรรมาโบกขรณีและสุธรรมาโบกขรณี แผ่นศิลาแก้วชื่อว่า ธรรมาปริติปาสานและ สุธรรมาปริติปาสาน สวรค์ชั้นที่ 3 ชื่อว่า “ยามา” ท้าวสุยามะเป็นจอมเทพ มีปราสาทแก้วปราสาททอง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีสวน สระบัวสวยงาม เนื่องจาก

สวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงมาก แสงอาทิตย์จึงส่องมาไม่ถึง แต่สวรรค์ชั้นนี้ก็ไม่เคยมืดเพราะมีรัศมีจากกายเทวดา ส่องให้ทั้งภูมินี้สว่างไสวอยู่ตลอดเมื่อจะกำหนดวันคืนจะดูจากดอกไมทิพย์ หากดอกไม้บานแสดงว่าเป็น เวลารุ่งเช้า หากดอกไม้หุบเป็นเวลากลางคืน เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำบุญเพราะอยากจะสืบทอดและรักษา ประเพณีแห่งความดีงามนั้นทำนองว่าวงศ์ตระกูลสร้างสมความดีมาอย่างไร ก็อยากจะรักษาประเพณีไว้ บรรพบุรุษทำมาอย่างไรรักษาอย่างนั้น ทำกันไปตามธรรมเนียม เช่น เห็น ปู่ย่าสร้างโบสถ์ บำรุงวัด สร้าง พระประธาน ก็ทำตามนั้นด้วย หรือพระภิกษุที่รักษาพระพุทธศาสนาเอาไว้ ตามธรรมเนียมปฏิบัติ พระที่ ต้องมีหน้าที่รักษาพระพุทธศาสนา เมื่อละโลกแล้ว ส่วนใหญ่จะไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ สวรรค์ชั้นที่ 4 ชื่อ ว่า “ดุสิต” ท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ มีปราสาทแก้ว ปราสาททอง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีสวนสระบัว สวยงาม เป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายและว่าที่พระอัครสาวก ในปัจจุบันพระศรีอริยเมตไตรย และว่าที่พระอัครสาวกของพระองค์ประทับอยู่ ณ ภูมินี้ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ทำบุญเพื่อปรารถนา สงเคราะห์โลก ปรารถนาให้ชาวโลกมีความสุขมีความคิดที่ยิ่งใหญ่ไม่ใช่เพื่อตนเองอย่างเดียวแต่เพื่อ สงเคราะห์โลกเพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย เมื่อละจากโลกนี้แล้วก็จะไปสวรรค์ ชั้นนี้ สวรรค์ชั้นที่ 5 “นิมมานรดี” ท้าวสุณิมิตเป็นจอมเทพ มีวิมานทองคำกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ แผ่นดินเป็นทอง ราบเรียบเสมอกันตลอด เทวดาในชั้นนี้ปรารถนายินดีในสิ่งใดก็สามารถเนรมิตขึ้นมาได้เองตามปรารถนา ทุกประการ จึงได้ชื่อว่า “นิมมานรดี” (ยินดีในการเนรมิต) เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เห็นผู้อื่นทำบุญแล้วยกย่อง ส่งเสริมจึงทำบุญนั้นบ้าง เมื่อละจากโลกนี้แล้วจะไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้ สวรรค์ชั้นที่ 6 (บุญเหลือ บุราณ สาร, 2544) ชื่อว่า “ปรนิมมิตวสวัตดี” มีจอมเทพ 2 องค์คือ ท้าวปรนิมมิตวสวัตดีเทวราชและพญา มาราริราช หากปรารถนาสิ่งใดไม่ต้องเนรมิตเอง จะมีเทวดาองค์อื่นมาเนรมิตให้ จึงได้ชื่อว่า “ปรนิมมิต” (ผู้อื่นเนรมิต) เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ทำบุญด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในทาน มีความรู้สึกปลื้มใจในบุญที่ทำเมื่อ ละจากโลกแล้วจะบังเกิดบนสวรรค์ชั้นนี้

ภูมิที่ไปดีของสัตว์ผู้ที่ทำกรรมดีเอาไว้ ภายหลังจากตายแล้วได้ไปเสวยสุข “สวรรค์” เป็นภพภูมิที่มี อารมณ์อันเลิศ โลกแห่งความสุข ที่ได้ชื่อว่า “เทวดา” เพราะย่อมเพลิดเพลิน สวรรค์เป็นดินแดนบริบูรณ์ ด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ เรียกว่า “เทวดา” เพราะเป็น บุคคลจำพวกที่สนุกด้วยกามคุณ 5 ประการ มีคุณพิเศษ มีผานและอภิญญา “วิมาน” คือที่อยู่อาศัยของเทวดามีความวิจิตรงดงามขนาด แตกต่างกันไปอยู่สะดวกสบายมีอาหารทิพย์บังเกิดขึ้น มีบริวารคอยรับใช้ใกล้ชิด เสื้อผ้าเป็นทิพย์ วิจิตรงดงาม บังเกิดขึ้นให้สวมใส่ กิจกรรมแต่ละวันก็มีการเที่ยวเพลิดเพลินบันเทิงอยู่กับการชมสวน การ

สังสรรค์กันระหว่างเทวดาทั้งหลาย ส่วนจะอุบัติขึ้น ณ สวรรค์ชั้นไหน เป็นเทวดาประเภทใดในฐานะอะไร นั้น ก็ขึ้นอยู่กับบุญที่ตัวเองสั่งสมมาเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ เหตุที่ทำให้เป็นเทวดาเพราะได้ สร้างบุญกุศลไว้ ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่ออุบัติขึ้นก็อยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที งดงามตลอดเวลาจนถึงเวลาจุติไม่มีความแก่เหมือนในเมืองมนุษย์

“นรก” นั้น แปลว่า เหวแห่งความทุกข์ ที่อันไม่มีความสุขความเจริญ ภาวะเร่าร้อน กระวน กระวาย มาจากภาษาบาลีว่า “นิริยะ” แปลว่า สภาพที่ไม่มีความสุข ไม่มีความสุข สภาพหรือภูมิที่ไม่มีความยินดี ไม่มีความเบาใจ คือ ภูมิเป็นที่เสวยทุกข์ของผู้ทำบาปตายแล้วไปเกิด เป็นภาวะที่ร้อนรนจัดเป็น “ทุกข์ภูมิ” ทุกข์ คือ คดีไม่ดี ทางดำเนินที่ไม่ดี มีความเดือดร้อน ที่ไปเกิดอันชั่ว หรือที่ไปเกิดของผู้ทำกรรมชั่ว แดนกำเนิดที่ไม่ดี มากไปด้วยความทุกข์ดี หรือเรียกว่าอบายภูมิซึ่งเป็นภูมิ 1 ในบรรดาอบายภูมิทั้ง 4 คือ นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ สัตว์ดิรัจฉานภูมิ อบายภูมิทั้ง 4 เป็นภูมิที่ปราศจากความเจริญ เป็นทุกข์ นรกเป็นภพภูมิที่ปราศจากความยินดี หรือไม่มีความสุขสบายใจ มีแต่ความทุกข์โดยส่วนเดียว เป็นภพภูมิในฝ่ายต่ำ ไม่มีความสุขเจริญไม่มีความสุข เพราะพวกที่ไปตกนรกนั้น เป็นพวกคนที่ ปราศจากความ อิ่มใจ ปราศจากความชื่นชมคนที่ตายไปเกิดเป็นสัตว์นรกก็นั้นก็ไปด้วย อำนาจกรรมของตน นรกภูมินี้เลว กว่าภูมิทั้งปวงในกามธาตุ เพราะฉะนั้น นรกเป็นแดนหรือภูมิที่เชื่อกันว่า ผู้ที่ทำบาปความชั่วเอาไว้ เมื่อ ตายแล้วจะต้องไปเกิดไปเสวยทุกข์และถูกลงโทษ ที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยผลแห่งกรรมที่มาจากการประพฤติ พุจริตทางกาย วาจา ใจ ผู้ไปเกิดอยู่ในภูมินี้ ไม่มีความสุขแม้แต่นิดน้อยจึงมีชื่อว่า นรกภูมิ หมายถึงโลกที่ไม่มีความสุขสบายปราศจากความสุข มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล แบ่งเป็นเขตเรียกว่า ดังนี้

“ยมโลกนรก” เป็นนรกบริวารชั้นนอกของมหานรกทั้ง 8 มหานรกขุมหนึ่งๆ ยมโลกนรกล้อม เป็นบริวารอยู่ทิศหน้า 10 ขุมทิศหลัง 10 ขุม ทิศซ้าย 10 ขุมทิศขวา 10 ได้แก่ ขุมที่ 1 ชื่อว่า “โลหภูมิ นรก” ในนรกขุมนี้นี้หม้อเหล็กขนาดใหญ่เท่าภูเขา ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำร้อนเดือดพล่านอยู่ตลอดเวลาตั้งอยู่ บนเตาไฟใหญ่ ขุมที่ 2 ชื่อว่า “สิมพลินรก” เป็นป่าที่เต็มไปด้วยต้นงิ้ว แต่ละต้นมีหนามเหล็กคมยาว 16 องคุลิลูกเป็นไฟอยู่เสมอไม่มีวันที่จะรู้ดับ ขุมที่ 3 ชื่อว่า “อสนิชนรก” สัตว์ที่เกิดในนรกขุมนี้นี้มีเล็บมือ เล็บเท้าแหลมยาวเป็นอาวุธเป็นหอกเป็นดาบอันคมกล้า ประหนึ่งคนบ้าวิกลจริต นั่งบึ้งยืนบึ้งเอาเล็บมือ ทักตะกุกเนื้อหนังของตนกินเป็นอาหาร ขุมที่ 4 “ตามโพชนรก” มีหม้อเหล็กต้มน้ำทองแดงอยู่มากมายน้ำ ทองแดงกำลังเดือดพลุ่งพร้อมกับมีก้อนกรวดก้อนหินปะปนอยู่ด้วยทุกๆ หม้อ ขุมที่ 5 ชื่อว่า “อัยคุษะ นรก” เต็มไปด้วยก้อนเหล็กแดงเกลื่อนกลาด ไม่ว่ามองไปทางไหนมีแต่ก้อนเหล็กแดงลุกเป็นไฟทั้งสิ้นสัตว์

นรกทั้งหลายล้วนแต่มีความวิเวกครั้งเห็นก้อนเหล็กแดงก็ดีใจ เพราะอกุศลบันดาลให้เห็นก้อนเหล็กเป็นอาหารจึงรีบวิ่งเข้าไปยื้อแย่งกันกิน ขุมที่ 6 ชื่อว่า “ปิสกัปพตะนรก” มีภูเขาใหญ่ตั้งอยู่ทั้ง 4 ทิศ เป็นภูเขาเคลื่อนที่ไม่หยุดหย่อนกลิ้งบดสัตว์ทั้งหลายที่มาเกิดในที่นี้ให้บี้แบนกระดูกแตกละเอียดถึงแก่ความตายแล้วก็กลับเป็นขึ้นมาใหม่ (พระเทพมุนี, 2526)

นรกขุมที่ 7 ชื่อว่า “ธูสะนรก” สัตว์ที่เกิดในขุมนรกล้วนมีความหิวกระหายน้ำ วิ่งกระเสือกกระสนไปทั่วนรก ปรากฏมีน้ำอันใสเย็นสะอาดสัตว์นรกทั้งหลายเห็นต่างเขาก็ดีใจวิ่งไปถึงแล้วกระโดดลงเพื่อจะกินจะอาบด้วยอำนาจกรรมบันดาลน้ำถึงท้องก็กลายเป็นแกลบลูกเป็นเปลวไฟทั้งๆที่อยู่ในท้อง ขุมที่ 8 ชื่อว่า “สีตโลสิตะนรก” มีน้ำเย็นเยือกยิ่งกว่าความเย็นทั้งหลายเมื่อสัตว์นรกตกลงไปที่ตายเพราะความเย็นด้วยอำนาจอกุศลกรรมก็กลับเป็นขึ้นมาอีก แล้วจึงพากันคลานขึ้นมาข้างบนเพื่อจะให้พ้นจากความเย็นนั้น นายนิริยะบาลเห็นขึ้นมาก็จับโยนลงไปในน้ำเย็นอีก ขุมที่ 9 ชื่อว่า “สุนชะนรก” ในนรกขุมนี้เต็มไปด้วยสุนัขนรกทั้งหลาย มีอยู่ 5 จำพวก คือหมาดำ หมาขาว หมาเหลือง หมาแดง หมาลาย หมาทั้ง 5 จำพวกนี้มีรูปร่างใหญ่โตแลดูน่ากลัวนักหนาส่งเสียงเห่าหอนดังฟ้าลั่นฟ้าร้อง ยังปรากฏมีฝูงแร้งและฝูงกาอยู่อีกเป็นอันมาก แร้งกล้าเหล่านี้มีลักษณะแปลกประหลาดคือ ที่ปากและตีนเป็นเหล็ก ลูกแดงเป็นเปลวไฟ ขุมที่ 10 ชื่อว่า “ยันตปาสาณะนรก” ปรากฏมีภูเขา 2 ลูกเป็นภูเขาประหลาดคือเป็นยนต์ หมุนหันกระทบกันอยู่เสมอเป็นจังหวะไม่ขาดระยะ พอสัตว์มาเกิดในนรกนี้แล้วนายนิริยะบาลก็จับศีรษะสัตว์นรกล้วนใส่เข้าไปในระหว่างภูเขาทั้งสอง ยมโลกนรก ตั้งอยู่ตามลำดับถัดกันไปต่อจากอุสสตะนรก ในทิศบูรพาเบื้องหน้าของสัณฐิชะมะหวนนรกแม้ในทิศอื่นอีก 3 ทิศ ก็มียมโลกนรกนี้ ซึ่งมีชื่อและลักษณะอย่างเดียวกัน นอกจากนี้ยมโลกนรกรยังมีปรากฏในมหานรกขุมอื่นอีก เช่นเดียวกัน

“อุสสตะนรก” เป็นบริวารล้อมรอบนรกขุมใหญ่ ครั้นสัตว์นรกพ้นโทษจากมหานรกขุมใหญ่แล้วหากกรรมยังไม่สิ้นก็เคลื่อนออกไปสู่ในนรกบริวารที่ใกล้ชิดมหานรกอันดับที่หนึ่งคือ “คูณนรก” ที่เต็มไปด้วยหมู่หนอนเป็นอันมาก มีปากแหลมดังเข็ม ตัวใหญ่โต หมู่หนอนทั้งหลายล้อมกายสัตว์นรกแล้วพากันกัดกินเนื้อ เหลือแต่กระดูก ขุมต่อจากนั้นชื่อว่า “กุกกุพพนรก” มีเถาถ่านซึ่งรุ่มร้อนสำหรับเผาสัตว์นรกได้รับทุกข์เวทนาเมื่อสัตว์นรกทั้งหลายพ้นโทษจากคูณนรกแล้วหากกรรมยังไม่สิ้นก็ต้องมาตกนรกขุมนี้ ขุมต่อจากนั้นชื่อว่า “อสิปัตตนะนรก” มีต้นมะม่วงใหญ่ใบดกหลายต้นคู่ประหนึ่งสวนอุทยาน ครั้นสัตว์นรกทั้งหลายหลุดพ้นจาก กุกกุพพนรก มาได้ พอมาถึงขุมนี้ต่างดีใจชวนกันไปนั่งนอนใต้ต้นมะม่วง ยังไม่ทันได้รับความสบายดังที่หวังไว้ด้วยแรงอกุศลลบล้างแล้วก็มีลมพัดใบมะม่วงกลายเป็นหอกเป็นดาบ หลุดร่วง

ลงมาถูกกายสัตว์นรกเหล่านั้น ชุมต่อนั้นชื่อว่า “เวตรณีนรก” เต็มไปด้วยน้ำเค็มมีเครือหวาย ล้อมอยู่โดยรอบมีดอกบัวอยู่ท่ามกลางทำให้สัตว์นรกทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นแม่น้ำอันเย็นสนิท พอพ้นจาก อลปัตตนรก มาถึงเห็นแม่น้ำก็ดีใจหวังจะอาบดื่มให้สบายจึงมาโดยเร็วพอถึงก็รีบกระโจนลงไปเครือหวายแหลมคมก็บาดร่างกายให้เป็นแผลในน้ำเค็ม ประสบทุกขเวทนา

“มหานรก” ประกอบด้วย สัตว์ชีพนรก กภาพสตุตนรก สังฆาฏะนรก โรจนะนรก มหาโรจนะนรก ตาปะนรก มหาตาปะนรก อวิจินนรก ในมหานรคนี้ไม่มีที่ว่างเปล่า เต็มไปด้วยฝูงสัตว์นรกเบียดเสียดกันอยู่เต็มพื้นที่ ไฟนรกลุกโชนอยู่ตลอดเวลา ไม่เคยดับไหม้ ครุกรุ่นอยู่ตลอดกาลป์ บาปกรรมของสัตว์นรก ลุกขึ้นเป็นไฟเผาภายในตัวบุคคลนั้น รวากับเป็นพิษซึ่งไม่เคยดับเลย มหานรกทั้ง 8 ชุมนี้ ล้อมรอบด้วยนรกบ่าว แบ่งย่อยเป็นนรกเล็กอีกเรียกว่ายมโลก นรกใหญ่ทั้ง 8 ชุมนั้นไม่มียμβาล แต่่นรกบ่าวและนรกเล็กมียμβาลอยู่ด้วย ยμβาลทั้งหลายนั้น เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ทำทั้งบาปและบุญ เมื่อตายจึงได้ไปเกิดในนรกเป็นเวลา 15 วัน ถูกยμβาลอื่นๆฟันแทงตลอด 15 วันนั้น ต่อนั้นก็ได้กลับเป็นยμβาลอีก 15 วันวนเวียนไปมาเช่นนี้จนกว่าจะสิ้นบาปที่ได้เคยกระทำไว้ เป็นเหมือนเปรตจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีชื่อว่าวิมานเปรตนั้น บางตนกลางวันเป็นเปรตกลางคืนเป็นเทวดา บางตนกลางวันเป็นเทวดากลางคืนเป็นเปรต บางตนข้างขึ้นเป็นเปรตข้างแรมเป็นเทวดาบางตน ข้างขึ้นเป็นเทวดา ข้างแรมเป็นเปรต จนกว่าจะสิ้นบาปกรรมที่เคยทำ เปรตและยμβาลดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกันคือ วนเวียนเกิดเป็นสัตว์นรกบ้างเป็นยμβาลบ้างเมื่อสิ้นบาปกรรมแล้วจึงจะเกิดเป็นยμβาลอย่างเดียว แต่บางตนเมื่อสิ้นบาปกรรมแล้วมิได้เกิดเป็นยμβาลแต่ตายไปเกิด ณ ที่แห่งอื่น

“โลกันตนรก” แปลว่านรกที่ตั้งอยู่สุดโลกจักรวาล เป็นนรกพิเศษ ชุมใหญ่ ซึ่งอยู่นอกจักรวาล อยู่ในระหว่างโลกจักรวาล 3 โลก มีสภาพมืดมน แสงเดือน แสงดาว และแสงดวงอาทิตย์ส่องไปไม่ถึง เปรียบเหมือนคนหลับตาในคราวเดือนดับ อยู่นอกจักรวาลพ้นจาก โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกนรกออกไป สัตว์ที่เกิดในนรกนี้ ร่างกายใหญ่โต มีเล็บมือเล็บเท้ายาวยิ่งนัก ใช้เล็บมือเล็บเท้าเกาะอยู่ตามชายเชิงจักรวาล ห้อยๆโหนโยนตัวอยู่ชั่ววันรันดร์ ได้รับทุกข์ อันแสนสาหัสได้แต่รำพึงว่าทำไมถึงมาอยู่ที่นี่ เห็นจะมีแต่ตนผู้เดียว ที่รำพึงเช่นนี้ก็เพราะมืดจนมองไม่เห็นเพื่อนสัตว์นรกด้วยกัน ตลอดเวลาไม่ต้องทำอะไรแม้แต่ห้อยโหนโยนตัวปะปะไปด้วยความทิวโหย คลานป่ายตะกายไปถูมือกันและกันเข้าแล้ว ก็สำคัญว่าพบอาหารชวนขวายคว่ำควยจับกุมกันต่างคนต่างก็จะตะครุบกันกิน ไม่ซำกัผลปล่อยมือที่เกาะอยู่เลยพากันพลัดตกลงไปข้างล่าง เต็มไปด้วยน้ำกรดอันเย็นเยือก พอถึงพื้นน้ำตัวตนร่างกายก็เปื่อยแหลก เพราะ

ฤทธิ์น้ำกรดเย็นนั้น ถึงตายแล้วก็กลับฟื้นเป็นตัวตนขึ้นมา รู้สึกหนาวเย็นจึงรีบตะเกียกตะกายปีนป่ายขึ้นมา เกาะเชิงเขาจักรวาลตามเดิม ด้วยความลำบาก ยากเข็ญแล้วก็ห้อยโหนโยนตัวหาอาหารด้วยความหิวโหย ต่อไปอีก นรกทั้งหลายที่กล่าวมานี้ เป็นสถานที่ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง มีแต่ความทุกข์ทรมานอย่าง เดียวเท่านั้น สัตว์ที่เกิดในนรกเหล่านี้ เสวยทุกข์โศกอยู่ นานเท่าไรนั้นไม่แน่นอน เพราะขึ้นอยู่กับ บาปกรรมที่ได้กระทำไว้ ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามนัยที่ว่า “อปายesu หิ กम्मเมว ปมาณ” ในอบายภูมิทั้งหลาย อกุศลที่ทำไว้นั้นเองเป็นเครื่องประมาณอายุของสัตว์ หมายความว่าถ้าทำบาปกรรมไว้มากก็ต้องตกอยู่ นานและต้องตกนรกหลายขุม ถ้าทำบาปกรรมไว้น้อย เพียงมาตกนรกได้ไม่นานนุกุศลกรรมที่ทำไว้บันดาล ให้ระลึกถึงบุญกุศลนั้นขึ้นมาก็เปลี่ยน สภาพไปอุบัติเกิดในภูมิอื่นต่อไป การที่จะไปเกิดในนรกได้ก็เพราะ ทำบาปกรรมความชั่ว คือบาปทางกาย บาปทางวาจา บาปทางใจ พระพุทธวัจนะตรัสไว้ว่า “นิรยํ ปापกมฺ มิโน” คนทำบาปไว้ต้องลงไปเกิดในนรก ตัวอย่างดังต่อไปนี้ บุคคลที่กระทำปาณาติบาต ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นประจำ ครั้นสิ้นชีวิตตายไปผลกรรมย่อมจะทำให้ไปเกิดใน “สังขัมพมหานรก” บุคคลที่กระทำ อทินนาทานประพฤติเป็นโจรเป็นขโมยลักเล็กขโมยน้อยย่อมถูกรกรรมชักนำไปเกิดใน “กาฬสตุตมหานรก” บุคคลที่กระทำกาเมสุมิฉฉาจารประกอบด้วยราคะประพฤติผิดประเวณีเป็นประจำย่อมนำตนไปเกิดใน “สังฆาฏมพมหานรก” บุคคลที่กระทำมุสาวาทประพฤติวิจจริตทำผิดทางวาจาเป็นประจำครั้นสิ้นชีวิตแล้ว กรรมก็จะส่งผลให้ไปเกิดใน “โรรัมพมหานรก” บุคคลที่ดื่มสุราเมรัย เกิดความมัวเมาประมาทขาดสติสัมปชัญญะเป็นประจำย่อมเป็นปัจจัยนำไปเกิดใน “มหาโรรัมพมหานรก”

4. สรุป

คนไทยเชื่อเรื่องผลแห่งการทำบุญแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์ ภาพจิตรกรรมช่วยให้สามารถอธิบาย ลักษณะสวรรค์ให้กับประชาชนซึ่งในยุคสมัยก่อนนั้นการศึกษายังไม่ทั่วถึงผู้คนไม่สามารถที่จะอ่าน ตำรับตำราได้โดยง่าย จึงต้องเขียนภาพเพื่ออธิบายให้คนทั่วไปสามารถเข้าใจถึงบาป บุญ คุณ โศก รูปแบบ และคติความเชื่อพุทธปรัชญาในจิตรกรรมฝาผนัง ภาพไตรภูมิ ภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ และภาพทศชาติชาดก นั้น นอกจากเขียนขึ้นเพื่อประดับตกแต่งศาสนสถานให้มีความสวยงามแล้วยังเป็นการสื่อสาร ถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนเพื่อให้พุทธศาสนิกชนนั้นได้น้อมนำมาเป็นแบบอย่างแนวทางในการดำเนินชีวิต ได้เป็นอย่างดี คติความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ เป็นคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะเกี่ยวข้องกับเรื่องวิถีชีวิต ศีลธรรมและเป้าหมายอุดมคติของชีวิตมนุษย์ นรกและสวรรค์หรือภพภูมิมีความสัมพันธ์

กันอย่างใกล้ชิด สัตว์ทั้งหลาย จะเกิดอยู่ในภพภูมิใดนั้นขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนเองนั้นได้กระทำ พระพุทธเจ้าตรัสถึงกฎแห่งกรรม “คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว คนหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น” สวรรค์นั้นมีใช้จุดหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา จุดหมายที่แท้จริงคือ การดับกิเลส ความทุกข์อย่างสิ้นเชิง ตราบใดที่ยังเวียนว่ายตายเกิด แม้จะอยู่ในสวรรค์ ก็ไม่อาจพ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง คติสำคัญตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่า สวรรค์ไม่ว่าชั้นไหนจนกระทั่งถึงชั้นพรหมก็ล้วนไม่เที่ยงไม่ได้อยู่นิรันดร์จะต้องหมุนเวียนว่ายตายเกิดไปตลอด จุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือการพ้นออกไปจากไตรภูมิ จะต้องหลุดพ้นจากภพภูมิเหล่านี้ทั้งหมด คือพ้นจากชั้นสวรรค์เทวดา ชั้นพรหม ไปสู่โลกุตระภูมิ ความรู้เรื่องของสวรรค์ความยิ่งใหญ่ของพรหม แม้ว่าจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแม้ว่าจะเป็นเทวดามีความสุขปานใดก็ไม่เที่ยงแท้ในที่สุดก็ต้องเสื่อมสลายสูญไป ควรที่จะแสวงหาสิ่งที่ดียิ่งกว่านั้น คือ “พระนิพพาน”

5. เอกสารอ้างอิง

- บุญเลิศ เสนานนท์. (2543). *โลกทัศน์ฐานโซตรตนคัมภีร์*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- บุญเหลือ บุราณสาร. (2544). *โอกาสโลกที่ปณี*. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ปฐมพงศ์ บุษาบุดร. (2565). ศึกษาวิเคราะห์สุนทรียธรรมในทศชาติชาดกของพระโพธิสัตว์. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏ*, 9(2), 64-78. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org>.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2503). *ปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร). (2526). *โลกที่ปณี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- พระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2563). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: ผลิตัมม.
- พระราชปริยัติกวี. (2561). การศึกษาวิเคราะห์แก่นธรรมจากชาดก. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏ*, 5(2), 1-17. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org>.

- มูลนิธิธรรมทานกุศลจิตและพิพิธภัณฑ์จรรโลงพระพุทธศาสนา. (2564). พระพุทธประวัติ 29 พระพุทธเจ้าและสรุปหลักธรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ผลิตัมม์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยไตรภูมิภว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). สารานุกรมพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.